

Zaprimljeno: 24.09.2010.
UDK: 343.9-053.6

Prethodno priopćenje

PRIMJENA ODGOJNE DRAME U RADU S MALOLJETNIM POČINITELJIMA KAZNENIH DJELA

Slavica Blažeka Kokorić
Marijana Majdak
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada
Martina Rumenović
Udruga za kreativni socijalni rad

SAŽETAK

U radu se prikazuju rezultati kvalitativnog istraživanja o mogućnosti implementacije odgojne drame kao specifičnog modela rada s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Podaci su prikupljeni temeljem analize sadržaja transkripata intervjua provedenih s osam maloljetnih počinitelja kaznenih djela koji su bili kontinuirano uključeni u tromjesečnu provedbu programa odgojne drame u okviru Odgojnog zavoda Turopolje. Pored analize perspektive korisnika, uvažavanjem principa triangulacije, u radu se analiziraju i ključne pretpostavke za djelotvornost ove metode rada s navedenom populacijom mladih prepoznate od strane voditelja programa (analiza sadržaja bilješki voditelja) te stručnjaka istraživača (komparacija s dosadašnjim spoznajama iz teorije i prakse). Kvalitativna analiza rezultata pokazala je da je ovakav model rada prepoznat kao djelotvoran od strane stručnjaka i izuzetno dobro prihvaćen od samih korisnika. Rezultati pokazuju da se odgojna drama može koristiti kao nadopuna postojećim temeljnim tretmanskim programima koji se provode u okviru institucija za smještaj maloljetnih počinitelja kaznenih djela, a da se kroz ovakve dopunske programe može unaprijediti način funkcioniranja i kvaliteta života korisnika u institucionalnom okruženju te olakšati resocijalizacija nakon provedene mjere. U radu se zaključno ukazuje na to da je vrijedno podržati nastavak suradnje između državnih institucija i nevladinog sektora u provedbi ovakvih programa baziranih na metodama odgojne drame s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela.

Ključne riječi: maloljetni počinitelji kaznenih djela, odgojna drama, suradnja institucija i nevladinih udruga

UVOD

Institucionalne mjere i tretman maloljetnih počinitelja kaznenih djela

Kad prema maloljetnom počinitelju kaznenog djela treba poduzeti trajnije i intenzivnije odgojne mjere ili mjere liječenja uz njegovo odvajanje od dotadašnje sredine, prema Zakonu o sudovima za mladež RH (1998) maloljetniku i mlađem punoljetniku izriču se institucionalne mjere (*upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu*). Prema čl. 15. istog zakona mjera upućivanja u odgojni zavod izriče se na razdoblje od najmanje šest mjeseci do najdulje tri godine maloljetnicima i mlađim punoljetnicima prema kojima je, s obzirom na izražene poremećaje u ponašanju i nedovoljnu spremnost da prihvate odgojne utjecaje, potrebno uz izdvajanje

iz dotadašnje sredine primijeniti i pojačane mjere odgoja. U Republici Hrvatskoj ova se odgojna mjera za mladiće izvršava u Odgojnom zavodu Turopolje, a za djevojke u Odgojnom zavodu Požega. Institucionalnim mjerama zajedničko je da ciljeve rehabilitacije, kontrole rizika i preuzimanja odgovornosti trebaju ostvariti u specifičnim institucionalnim uvjetima koji moraju ponuditi programe i tretman potreban za zadovoljenje potreba maloljetnika, dakle moraju biti uređeni svi aspekti života: primarni (smještaj, hrana, zdravstvena zaštita, kontakti sa širom zajednicom), obrazovanje maloljetnika, rad, kulturne potrebe i aktivnosti u slobodno vrijeme, te grupni i individualni rad (Kos, 2006). U tu svrhu u okviru institucionalnog smještaja provode se različite vrste tretmana, koje su na općoj razini usmjerene na sadržaj zavodskog života (rad, slobodno vrijeme, obrazovanje), a na specifičnoj razini na

posebne kategorije korisnika institucija (ovisnici ili slično) ili na zadovoljenje nekih specifičnih potreba i rješavanje specifičnih problema korisnika institucije (Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998).

Provedba institucionalnih mjera prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj suočava se s mnogim poteškoćama. Navest ćemo neke od najčešćih poteškoća: *dislociranost ustanove* (npr. odgojni zavod u Turopolju) pojačava osjećaj izoliranosti i odbačenosti kod korisnika te potiče otpor prema mjeri i negativan stav prema društvu (Maloić, 2006), *neadekvatan prostor* ustanova otežava primjereno provođenje sadržaja, što utječe na rezultate u resocijalizaciji maloljetnika, a manifestira se brojnim bjegovima i činjenjem kaznenih djela (Kos, 2006), *problemi organizacijskih uvjeta i provođenja tretmana*: u odgojnom zavodu u Turopolju maloljetnici su razvrstani u grupe prema procijenjenoj razini poremećaja u ponašanju, ali prostorno borave zajedno što dovodi do mnogih sukoba, ugroženosti i neprihvatljivih oblika ponašanja (Huško, 2010), *struktura maloljetnika i nerazmjer u mentalnoj dobi maloljetnika, obrazovanju, kaznenim djelima*, (raspon njihove dobi od 14 do 23 godine potencira rizik od dodatne viktimizacije i kriminalizacije) (Kos, 2006), *nemogućnost kvalitetnog organiziranja odgojnih i grupnih sadržaja zbog premalog broja zaposlenika i neadekvatne osposobljenosti odgajatelja* za rad s maloljetnicima koji imaju više smetnji (Maloić, 2006). Nedovoljna uspješnost provođenja institucionalnih mjera često ne ovisi samo o navedenim poteškoćama već i o negativnoj percepciji institucionalnog tretmana od strane samih maloljetnika i mlađih punoljetnika (Mikšaj-Todorović i Žakman-Ban, 1992).

Mnoga istraživanja i teorijska razmatranja o djelotvornosti institucionalnog tretmana u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela kao efikasne ističu bihevioralne, kognitivno-bihevioralne i multimodalne, a kao neefikasne psihodinamske/psihoterapeutske, medicinske modele ili modele zasnovane na kažnjavanju i zastrašivanju (Bakić, 2001b). Prema rezultatima evaluacije institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata u okviru Odgojnog zavoda Turopolje, Bakić (2001a) ističe da je kao temeljni oblik tretmana u ustanovama najprikladniji bihevioralni model (kako za maloljetnike, tako i za punoljetne počinitelje kaznenih djela). Neki drugi autori (Majdak, 2009) govore o kognitivno-bihevioralnom modelu kao najpoželjnijem (uključuje ulogu pojedinčeva mišljenja/kognicije i percepcije situacije, a ne same situacije), te naglašavaju da se takav pristup fokusira na rekon-

strukciji rizičnih kognicija i preispitivanju sustava vjerovanja maloljetnika, pri čemu su važni verbalni medijatori ponašanja (vlastite verbalne medijacije i samoinstrukcije) koji se kombiniraju s potkrepljenjima po bihevioralnom modelu. Primjer takvog modela je „Program razvijanja kognitivnih vještina za interpersonalno rješavanje problema“ (ICPS) Spivacka i Shura (1982, prema Bakić, 2001a). S druge strane Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles (1998) ističu da osim temeljnog tretmana u ustanovama za maloljetnike društveno neprihvatljivog ponašanja treba obratiti pozornost i na tzv. male rehabilitativne programe koji bi se odnosili na neke specifične potrebe određenih kategorija maloljetnika, pri čemu se navode razne psihoterapijske radionice, dramske sekcije i slično. Provođenje ovakvih programa zahtjeva dodatno educiranje stručnjaka zaposlenih unutar ustanove ili angažiranje vanjskih suradnika, što je možda povoljnija varijanta zbog izbjegavanja sukoba uloga (Bakić, 2001a, 227). Pri provođenju različitih tretmanskih programa važno je imati u fokusu osobni rast i razvoj maloljetnika, osvještavanje i aktiviranje vlastitih potencijala maloljetnika, omogućavanje da postojeću situaciju vidi i doživi na drugačiji način koji pruža mogućnost za pozitivnu promjenu (Majdak, 2009). U tu svrhu preporuča se korištenje tehnika osnaživanja, zagovaranja, samozagovaranja i poticanja planiranih promjena. S obzirom na navedena dosadašnja istraživanja i iskustva iz prakse koja pokazuju da je osim temeljnog oblika tretmana u ustanovi, poželjno provoditi i druge manje alternativne rehabilitativne programe. U ovom radu bit će prikazana mogućnost implementacije odgojne drame kao specifične metode rada s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, kojom se može unaprijediti način funkcioniranja i kvaliteta života korisnika u institucionalnom okruženju te olakšati resocijalizacija nakon provedene mjere.

Odgojna drama u funkciji resocijalizacije maloljetnih počinitelja kaznenih djela

Vrijednost odgojne drame kao metode preventivnog, socijalizacijskog, ali i tretmanskog rada s različitim grupama korisnika, danas je široko priznata i etablirana u mnogim razvijenim zapadnim sredinama, a svoje mjesto sve više pronalazi i u profesionalnom radu stručnjaka na našem prostoru (Janković i sur. 2000, Krušić, 2002). Iskustva iz inozemne prakse, jednako kao i kod nas, pokazuju da se odgojna drama može uspješno primjenjivati s različitim grupama korisnika, s djecom i mladima, ali i drugim specifičnim skupinama, npr. s osobama s invaliditetom, zatvorenicima, ovisnicima i slič-

no (Boal, 2009, Blažeka, 2002, Matković, 2007, Marijančić, 2007). Odgojna drama se kao specifična metoda rada razvija od druge polovine dvadesetog stoljeća, posebice od 1970. na dalje, u Engleskoj i drugim zemljama engleskog govornog područja (Australija, Kanada, SAD), kao novi pristup i alternativa dosadašnjem tradicionalnom dramskom radu baziranom na kazališnom načinu rada (Gruić, 2002). U početku je namjera ovog zaokreta bila otvaranje većeg prostora za kreativnost, samoizražavanje i osobni rast korisnika kroz dramski medij. S vremenom se odgojna drama promatra kao tehnika rada unutar grupe, pogodna za istraživanje različitih sadržaja (aktualnih društvenih tema, individualnih iskustava članova grupe i slično), a koja za cilj ima bolje razumijevanje svijeta, načina na koji on funkcionira i uloge pojedinca u njemu. U okviru opisanog načina rada susreću se različiti pristupi i tehnike rada s korisnicima kojima je zajednička usmjerenost na oživljavanje zamišljenog dramskog svijeta unutar grupe sudionika, pri čemu se dramske aktivnosti baziraju prvenstveno na improvizaciji i fikcijskom preuzimanju uloge (Gruić, 2002). U literaturi se spominje i izraz „procesna drama“ kao posebno vrijedan način dramskog rada koji potiče promišljanje kod sudionika i analizu događaja koji se dramski razrađuje. Dramska priča koja se pri tom razvija unutar grupe uvijek je snažno podložna procesu jer sudionici neposredno sudjeluju u dogovaranju načina na koji žele upotrijebiti osnovne elemente dramske forme (O'Toole, 1992,3-4). Na taj način istovremeno postižu i autentično dramsko iskustvo i dublje razumijevanje događaja o kojem je riječ (O'Neill, 1995:14). Dramski postupci koji se koriste u okviru odgojne drame omogućuju da se korisnici izraze posredno kroz metaforu, što ima poseban značaj u funkciji samozaštite. U prostoru dramske fikcije kroz poziciju „sigurne distance“ za sudionike dramskog rada stvara se prilika da vanjske situacije i vlastito unutarnje stanje sagledaju na različite načine (Janković, Blažeka i Rambousek, 2000). U grupnom radu ti postupci otvaraju prostor za međusobno učenje, za isprobavanje različitih načina reagiranja i ponašanja, za prorađivanje životnih iskustava bez da ih se imenuje kao vlastita, što stvara snažan potencijal za samouvid, za razvoj zdrave samokritičnosti i konstruktivnih načina nošenja sa životnim problemima te izgradnju zdravijih stilova života. Osim toga, rad kroz odgojnu dramu omogućuje i efikasno rješavanje ili prevladavanje osobnih frustracija i agresivnih impulsa kroz ulogu, zamišljenu situaciju ili inscenirani prizor bez traumatskih posljedica za sudionika ili njegovu socijalnu sredinu u stvarnim životnim situacijama (Janković i sur., 2000).

Kada je riječ o primjeni odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, treba reći da inozemna i domaća iskustva pokazuju da ovi korisnici u pravilu dobro prihvaćaju odgojnu dramu, kao i neke druge oblike tretmana koji se baziraju na umjetničkom izrazu (terapija glazbom, slikanjem, plesom). Tako je primjerice na prostoru SAD-a kao posebno efikasan i dobro prihvaćen model rada s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela prepoznat program pod nazivom „*Shakespeare in the Courts program*“ (Koster, 2010). Kroz navedeni program maloljetni počinitelji kaznenih djela imaju mogućnost raditi na razvijanju povjerenja, strpljenja, pozitivnog samopoštovanja, vještina govorenja i kontrole ljutnje. Inozemna istraživanja o djelotvornosti odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela pokazuju da je ova metoda rada posebno efikasna s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela nasilničkog ponašanja. Na primjer, u istraživanju Mayersa i Wikesa (2007) utvrđeno je da maloljetni počinitelji kaznenih djela koji su bili uključeni u odgojnu dramu („*Drama Club*“) nakon programa postižu bolje rezultate u vidu veće samokontrole, manje agresivnosti, veće motiviranosti i spremnosti za suradnju te posebno značajne pozitivne pomake u smanjenju nasilničkog ponašanja. Također, istraživanje Smijstersta i Glevena (2005) pokazuje da maloljetni počinitelji kaznenih djela koji su bili uključeni u razne oblike terapije umjetnošću pokazuju značajno manji recidivizam u činjenju kaznenih djela.

S obzirom da u Hrvatskoj dosad nisu provedena slična istraživanja niti postoje objavljeni radovi o mogućnosti implementacije odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, namjera ovog rada je svim zainteresiranim čitateljima približiti upravo ovu tematiku. Stoga će u nastavku ovog rada biti predstavljeno konkretno iskustvo te rezultati kvalitativnog istraživanja o primjeni odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela smještenim u Odgojni zavod Turopolje. Program odgojne drame provodi se u navedenoj ustanovi od 2007. godine do danas, u suradnji s Udrugom za kreativni socijalni rad koja je uz odobrenje nadležnih tijela, Odgojnom zavodu Turopolje ponudila implementaciju ovog programa rada kao nadopunu postojećim razinama tretmana koje se provode s korisnicima zavoda u samoj instituciji. Program odgojne drame sastavni je dio šireg projekta Udruge pod nazivom „*Ljepota življenja je u životu bez alkohola i droga - dramski odgoj u funkciji prevencije ovisnosti kod mladih srednjoškolske dobi*“. Navedeni projekt ima za cilj ojačati različite

razine sustava u društvu koje brinu o mladima kroz implementaciju dodatnih djelotvornih oblika rada s mladima, usmjerenih na prevenciju ovisnosti i drugih poremećaja u ponašanju i funkcioniranju mladih. Osnovni smisao primjene programa odgojne drame u Odgojnom zavodu Turopolje je pružiti mladima smještenim u ovu instituciju dodatnu stručnu podršku u procesu njihova odrastanja, kako bi nakon izlaska iz Odgojnog zavoda bili sposobni suočavati se sa životnim izazovima na konstruktivniji, društveno prihvatljiv način. Programske aktivnosti usmjerene su na sljedeće zadatke: stvaranje pozitivne "slike o sebi" i jačanje bazične sigurnosti kod maloljetnika u Odgojnom zavodu, smanjivanje nasilničkog ponašanja, usvajanje konstruktivnih modela ponašanja i funkcioniranja uz povećanje kooperativnosti u svakodnevnom socijalnim kontaktima u Odgojnom zavodu, podizanje kvalitete komunikacije, preuzimanje veće odgovornosti za vlastito ponašanje, razvijanje osjećaja brige za druge, stjecanje iskustva pozitivne afirmacije korisnika programa pred vršnjacima (tijekom radioničkog rada), ali i pred širom publikom (kroz završni javni nastup). Program je organiziran u obliku ciklusa od 15 radionica¹ baziranih na metodama odgojne drame koje se održavaju po dva sata tjedno. Svake godine od listopada do siječnja organizira se po jedan ciklus radionica. Navedeni period pokazao se optimalnim za provođenje ovakvog oblika rada s korisnicima, jer su oni u ovom periodu godine, zbog vremenskih uvjeta, usmjereni na provođenje aktivnosti u zatvorenom prostoru. Radionice vode dva stručna voditelja izvan ustanove (socijalni radnici, socijalni pedagozi). Na početku svakog ciklusa formira se grupa zainteresiranih korisnika kojima je program prethodno predstavljen uz pomoć odgajatelja upoznatih s programom te dostupnih informacija na plakatima u ustanovi. Grupa je obično sastavljena od novih, ali i od ranijih polaznika, a članovi su uvijek okupljeni po principu dobrovoljnosti uključivanja i sudjelovanja korisnika u radu te otvorenosti grupe u prvoj fazi rada. Broj korisnika na početku varira između osam i osamnaest, a nakon mjesec dana sastav grupe se profilira nakon čega se nastavlja raditi sa zatvorenom grupom sve do završetka ciklusa. Svaki ciklus radionica završava prikazom završne predstave, tj. javnim nastupom korisnika u kazalištu Trešnja u Zagrebu. Predstava se izvodi pred širom publikom koja obično uključuje i mjerodavne osobe iz institu-

cionalnog okruženja maloljetnih počinitelja kaznenih djela uključenih u program odgojne drame.

Dosadašnja praktična primjena pokazala je da maloljetni počinitelji kaznenih djela rado prihvaćaju ponuđeni model rada, da ga ne doživljavaju kao nametnuti već dobrodošao i koristan te kao vrijedno životno iskustvo (Rumenović, 2010). Primijećeno je da se kroz provođenje dramskih radionica otvara prostor za konstruktivno zadovoljavanje specifičnih potreba korisnika Odgojnog zavoda koje u kontekstu ograničenja institucionalnog načina života često ostaju neprepoznate i neispunjene.

U nastavku ovog rada bit će prikazani rezultati kvalitativnog istraživanja o iskustvu primjene odgojne drame u radu s mladima Odgojnog zavoda Turopolje kroz jedan tromjesečni ciklus radionica (od studenog 2009. do veljače 2010.), koji je okončan uspješno odigranom završnom predstavom polaznika radionice u kazalištu Trešnja u Zagrebu, 28. siječnja 2010. godine.

CILJ, SVRHA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj ovog istraživanja je utvrditi kakvo je iskustvo primjene odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela iz odgojnog zavoda Turopolje, iz perspektive korisnika (sudionika programa) i stručnjaka (voditelja programa).

Svrha ovog istraživanja je dobiti uvid u mogućnost implementacije odgojne drame u rad s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, te upoznavanjem korisničke perspektive i perspektive voditelja, sumirati neke ključne pretpostavke (specifične kontekstualne i motivacijske čimbenike) za uspješnu implementaciju ove metode rada s navedenom populacijom mladih.

U skladu s ciljem istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kakva je motivacija korisnika za uključivanje u program odgojne drame?
2. Kakav je stav korisnika prema programu odgojne drame na početku, tijekom i na kraju njegove provede?
3. Kako je sudjelovanje u programu djelovalo na međusobne odnose korisnika?
4. Koja su pozitivna i negativna iskustva korisnika i stručnjaka vezana uz sudjelovanje u programu?

¹ Radionice su organizirane u kraćim ciklusima budući da u Odgojnom zavodu Turopolje često dolazi do fluktuacije korisnika (radi kraćeg trajanja sudskih mjera ili premještanja u drugu ustanovu), pa dugotrajnije provođenje programa sa zatvorenom grupom korisnika nije moguće. Na ovaj način željelo se omogućiti svakom korisniku koji aktivno sudjeluje u radu grupe i pripremama scenskog nastupa da sudjeluje i na završnoj predstavi, jer se upravo taj dio programa pokazao vrlo važnim za postizanje pozitivne afirmacije polaznika programa i za učvršćivanje njihova stava da svojim trudom mogu u značajnoj mjeri utjecati na pozitivne ishode u svom životu (Rumenović, 2010).

Kako bi se dobile informacije na navedena istraživačka pitanja iz *perspektive korisnika*, pripremljen je i proveden polustrukturirani intervju, a s ciljem sagledavanja *perspektive stručnjaka*, u skladu s postavljenim istraživačkim pitanjima analiziran je i sadržaj nestrukturiranih bilježaka voditelja programa (dnevnik rada).

METODOLOGIJA

Metoda istraživanja

S obzirom na specifičnu prirodu istraživačkih pitanja te manjak znanja o promatranoj pojavi (što je vezano uz činjenicu da do sada nisu provedena slična istraživanja), u ovom istraživanju korištena je kvalitativna metoda, s ciljem da se kroz ovakav metodološki pristup dobije potpunije i dublje razumijevanje istraživane pojave (uvid u mogućnost implementacije odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela).

Poznato je da se u kvalitativnom tipu istraživanja pojavljuju određena ograničenja: spoznaja zbilje je subjektivnog karaktera; istraživačev vrijednosni sustav utječe na istraživački proces; istraživač svojom vlastitom perspektivom utječe na istraživački proces i na tumačenje rezultata (Milas, 2005). Navedena ograničenja prisutna su i u ovom istraživanju, posebice zato jer se jedan od istraživača nalazio u višestrukoj ulozi: kovoditelja grupe, provoditelja intervjuja sa članovima grupe te interpretatora prikupljene empirijske građe. Istovremeno, iako se navedeno može smatrati metodološkim ograničenjem ovog istraživanja, uključenost jednog od istraživača u neposredno sudjelujuće promatranje daje priliku za detaljnije upoznavanje s iskustvom stručnjaka u primjeni metode odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela.

Kako bi se smanjila navedena metodološka ograničenja u opisanom modelu deskriptivnog kvalitativnog istraživanja, pri prikupljanju i obradi podataka korišten je princip triangulacije ili primjene više vrsta različitih metoda obrade i prikupljanja podataka (triangulacija podataka je napravljena tako da je u istraživanje promatrane pojave uključena analiza perspektive korisnika, stručnjaka voditelja radionica te stručnjaka istraživača, a istraživačka triangulacija na način da su u interpretaciji prikupljenih podataka sudjelovala tri istraživača različitih profila).

Sudionici istraživanja

U intervjuiranju je sudjelovalo ukupno osam odgajnika odgojnog zavoda Turopolje koji su bili kontinuirano uključeni u jedan tromjesečni ciklus

programa odgojne drame te su sudjelovali u izvedbi završne predstave. Shodno tome oni su imali prilike steći cjelovito iskustvo sudjelovanja u programu. Ostali povremeni sudionici programa koji su samo parcijalno sudjelovali u provedbi programa (jer su odmah na početku odustali ili iz različitih razloga nisu završili program u cijelosti, npr. zbog premeštaja u drugu ustanovu, otpuštanja iz zavoda ili slično), nisu bili uključeni u ovo istraživanje jer nisu stekli iskustvo cjelovitog sudjelovanja u jednom programskom ciklusu, što je pretpostavka za mogućnost prikupljanja relevantnih informacija od sudionika istraživanja o postavljenim istraživačkim pitanjima. Dob sudionika istraživanja kreće se između petnaest i devetnaest godina. Što se tiče obiteljske situacije, troje sudionika dolazi iz cjelovitih obitelji, troje iz jednoroditeljskih, a dvoje nema ni jednog roditelja. Obrazovni parametri pokazuju da tri sudionika nemaju završenu osnovnu školu, dok su ostali sudionici završili osnovnu školu te su u odgojnom zavodu osposobljeni za strukovna zanimanja: kuhara (dvoje sudionika), pomoćnog kuhara (jedan sudionik) i pomoćnog varioca (dvoje sudionika). Počinjena kazna djela sudionika su: razbojništvo (troje sudionika), teške krađe (dvoje), povreda autorskih prava (jedan), otmica (jedan), narušavanje nepovredivosti doma (jedan), oduzimanje tuđe pokretne stvari (jedan), bludne radnje (jedan) i spolni odnošaj s djetetom (jedan). Dužina trajanja boravka u odgojnom zavodu kreće se od 6 do 27 mjeseci.

Način provedbe istraživanja

Intervjuiranje korisnika programa provedeno je 28. 01. 2010. i 04. 02. 2010., nakon završetka tromjesečnog ciklusa provedbe programa. Intervjui su bili najavljeni dva tjedna prije samog provođenja, a svi sudionici istraživanja izrazili su dobrovoljnost sudjelovanja u istraživanju. Polustrukturirani intervjui su se sastojali od sljedećih pitanja: (1) *Kako to da si se priključio radionicama odgojne drame?* (2) *Jesi li imao kakva očekivanja od ovog programa prije samog početka?* (3) *Što ti je bilo zanimljivo na radionicama?* (4) *Jesi li štogod naučio kroz ciklus radionica?* (5) *Da li se i na koji način tvoj odnos s nekim od članova grupe promijenio tijekom radionice?* (6) *Da li se tvoj početni stav prema programu promijenio tijekom sudjelovanja?* (7) *Da li bi ovu radionicu preporučio drugim odgajanicima zavoda ili/i drugim prijateljima?* (8) *Što bi izdvojio kao najpozitivnije iskustvo sudjelovanja u programu?* (9) *Što bi izdvojio kao najnegativnije iskustvo sudjelovanja u programu?* (10) *Imaš li kakav prijedlog za nastavak programa?*

Tablica 1. Prikaz dobivenih kategorija analizom sadržaja intervjua u odnosu na postavljena istraživačka pitanja

ISTRAŽIVAČKA PITANJA	KATEGORIJE
1.1. Kakva je početna motivacija korisnika za uključivanje u program?	<ul style="list-style-type: none"> • gluma • dosada • pozitivno iskustvo drugih • zabava
1.2. Kakav je stav korisnika prema programu na početku, tijekom njegove provedbe i na kraju?	<ul style="list-style-type: none"> • početni skeptični stav i nelagoda • postupno prihvaćanje • nepromijenjen pozitivan stav • opća pozitivna preporuka • selektivna preporuka
1.3. Kako je sudjelovanje u programu djelovalo na međusobne odnose korisnika?	<ul style="list-style-type: none"> • veća bliskost i bolje poznavanje • nepromijenjeno dobar odnos
1.4. Koja su pozitivna i negativna iskustva vezana uz sudjelovanje u programu	<p>Pozitivna iskustva:</p> <ul style="list-style-type: none"> • glumačko iskustvo • druženje i zabava • poboljšanje komunikacijskih i scenskih vještina • grupno zajedništvo • razvoj prijateljskih odnosa unutar grupe • spoznaja neučinkovitog destruktivnog ponašanja • priznanje i samopoštovanje <p>Negativna iskustva:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ništa negativno • raspršenost pažnje u grupi • repetitivno uvježbavanje scena

Svaki intervju je vođen individualno te je trajao okvirno svega 5-10 minuta, što je posljedica specifičnih obilježja ove skupine sudionika istraživanja (poteškoće u verbalnom izražavanju, sklonost kratkim iskazima, manjak koncentracije i slično). Jedan dio intervjua proveden je u prostorima kazališta Trešnja (nakon odigrane završne predstave), dok je drugi dio proveden u prostorima odgojnog zavoda Turopolje. Intervjui su snimani diktafonom te su pomoću zvučnih zapisa rađeni transkripti koji su kasnije pripremljeni za obradu, uz minimalno jezično uređenje.

Istraživanje perspektive stručnjaka (voditelja programa) provedeno je na temelju analize sadržaja nestrukturiranih bilježaka voditelja (dnevnika rada) nastalih na osnovi neposrednog rada voditelja s korisnicima tijekom tromjesečne provedbe programa. Nestrukturirane bilješke sadrže opis provedenih aktivnosti, zapažanja voditelja o motivaciji i spremnosti za sudjelovanje sudionika u ponuđenim aktivnostima, o njihovim međusobnim odnosima, o prepoznatim pozitivnim učincima i poteškoćama tijekom provedbe programa.

Obrada podataka

Obrada podataka učinjena je kroz kvalitativnu analizu prikupljene empirijske građe - transkripata osam intervjua i jednog dnevnika rada voditelja. Prikupljeni podaci obrađeni su tematskom kvalita-

tivnom analizom te su na temelju obrade podataka napravljeni zaključci u odnosu na istraživačke ciljeve. U procesu obrade podataka prikupljenih intervjuiranjem korišteno je otvoreno kodiranje. Otvoreno kodiranje sadrži tri različita postupka kojima je prethodilo upoznavanje s podacima i izrada transkripta: 1.) pripisivanje pojmova empirijskoj građi, 2.) pridruživanje srodnih pojmova u kategorije, 3.) analiza značenja pojmova i kategorija (Mesec, 1998).

REZULTATI I RASPRAVA

Temeljem kvalitativne analize sadržaja transkripta intervjua s korisnicima i analize sadržaja bilješki voditelja radionica, na postavljena istraživačka pitanja dobivene su sljedeće kategorije prikazane u tablici 1.

1.1. Početna motivacija za uključivanje u program

Kvalitativnom analizom odgovora korisnika na pitanja u intervjuu koja su se odnosila na motivaciju za uključivanje u program odgojne drame (*pitanja 1. i 2.*), dobivene su četiri osnovne kategorije: gluma, dosada, pozitivno iskustvo drugih, zabava. Sudionici su uglavnom navodili da su se priključili programu zbog prijašnjeg **pozitivnog iskustva s glumom i želje da nastave glumiti**. Odgovori koji upućuju na takve motive su sljedeći²: *Tak zato*

2 Nakon svakog citata, brojem u zagradi označen je redni broj sudionika u istraživanju.

kaj sam to prije radil (1), ...zato jer znam dobro glumiti... htio sam to pokazati (2), ...jer sam prije u domovima glumio i tako, htio sam nastaviti (3), (...) već tri predstave ja glumim to tamo (7). Ovakvi rezultati pokazuju da se već u početku provedbe ovog programa potvrdila osnova ideja odgojne drame da se dramski rad temelji na čovjekovoj prirodnoj sposobnosti da oponaša i uči po modelu, te da je gluma način na koji se svi mogu dobro izraziti (Krušić, 2007). Očito je želja za glumom jedna od ključnih kategorija u motivaciji za sudjelovanje korisnika u programu odgojne drame. Istovremeno, analiza bilježaka voditelja pokazuje da iskazana početna želja za glumom kad određenih korisnika nije bila dovoljan motiv za zadržavanje ozbiljnog pristupa radu.

Pored želje za glumom drugi dio korisnika navodi kao osnovne motive za priključivanje programu **dosadu, potrebu za zabavom i pozitivna iskustva drugih** što potvrđuju sljedeće izjave: (...)Pa iz čiste dosade (5), Čuo sam da idemo na predstavu i da je baš odlično tamo, pa sam i ja odlučio ići (6), (...) čuo sam od Šefka, da je super zezancija, da se zezaju puno, ono da je baš fora i eto ajde da malo dođem vidjet kad je tako zabavno (8). Analiza ovih odgovora pokazuje da su se neki korisnici priključili programu jer su iz iskustva ranijih polaznika programa stekli pozitivnu ideju o čemu se tu radi. To potvrđuju i rezultati analize bilježaka voditelja gdje je vidljivo da je pozitivno iskustvo korisnika, koji su već ranije sudjelovali u programu odgojne drame, bilo svojevrsni "mamac" za neke nove članove. Drugi dio korisnika odlučio se uključiti iz dosade ili nedostatka interesa za druge sadržaje u ustanovi te nezadovoljne potrebe za zabavom.

1.2. Stav korisnika prema programu

Kod ispitivanja stavova sudionika prema programu na početku, tijekom trajanja programa i na kraju provedbe programa (pitanja 6. i 7.) utvrđeno je nekoliko kategorija odgovora. Prva kategorija je **početni skeptičan stav i nelagoda** koja označava propitivanje korisnika i nesiguran stav o tome žele li se uključiti i sudjelovati u programu ili ne, te njihove početne osjećaje nelagode pri uključivanju u program. To ilustriraju sljedeće izjave korisnika: Od početka sam se glupirao pa sam malo ozbiljniji postao (...) (1), Prvi puta sam išao tak to bezveze, nisam još ništa ni znao što je to. Onda sam skužio da je to za glumu, pa sam otišao pogledati da vidim i svidilo mi se (7), (...)na početku mi je bilo malo glupo, nije mi se dalo baš a nisam ni znao kak bi se ponašao...nakon nekog vremena sam se malo opu-

stio(8), (...)malo me na početku bilo strah pa sam se sad oslobodio (4). Kako maloljetni počinitelji kaznenih djela vrlo rijetko izražavaju povjerenje i spremnost za uključivanje u tretmanske programe, a kada to čine motivacija za aktivno sudjelovanje je često isključivo utilitarna (Mejovšek, 1989), bilo je za očekivati da će se i u ovom slučaju u početku pojaviti otpori i sumnjičav stav sudionika prema programu. S druge strane analiza iskustva voditelja pokazuje da su se iskazani početni skeptični stavovi korisnika s vremenom smanjili te da su na kraju posve nestali. To je moguće dobro ilustrirati na primjeru jednog korisnika koji se u početku priključio programu s izraženim skeptičnim stavom te s namjerom ismijavanja programa (što je sam kasnije verbalizirao). Njegov stav i motivacija se mijenjala tako da je od početne uloge izazivača nevolja navedeni korisnik postao najangažiraniji član grupe, koji je prema riječima voditelja „pokazao spremnost za pomoć ostalim korisnicima te je u završnoj predstavi odigrao svoju ulogu izvan svih očekivanja“.

Sljedeća dobivena kategorija vezana za istraživačko pitanje o stavu korisnika prema programu definirana je kao **postupno prihvaćanje**. Ona se odnosi na pozitivne pomake u stavu korisnika prema programu u odnosu na početne otpore (Pa stav je bolji, svakako (6), Pomak u pozitivnom smislu (2)). Nadalje, nekoliko korisnika je pri procjeni vlastitog stava prema programu izrazilo **nepromijenjen pozitivan stav** od početka do kraja ciklusa radionica (Pa nije se mijenjao! Od početka je bio super (3), A-a, pa nije. (4)), no ovakav nepromijenjen pozitivan stav je ipak izuzetak.

Analiza iskustava voditelja pokazuje da se želja korisnika za daljnjim sudjelovanjem u radionicama i ostankom u programu pojačavala s odmakom, što je voditeljima na posredan način bila važna povratna informacija o tome da u radu koriste dobre metode i aktivnosti te da uspijevaju mobilizirati prave grupne resurse. Tek nekolicina korisnika odustala je nakon nekog vremena od sudjelovanja u projektu, što je bilo i za očekivati. Iz bilježaka voditelja vidljivo je da je značajan pozitivan pomak u motivaciji korisnika za sudjelovanje u radu primijećen u trenutku kada su korisnici saznali za informaciju da će njihovoj završnoj predstavi prisustvovati predstavnici institucija koje su nadležne za odluke oko provedbe njihove odgojne mjere. To se pokazalo kao vrlo snažan motivacijski faktor u daljnjem radu grupe.

Analiza odgovora na pitanje u intervjuu «Da li bi preporučili ovu radionicu svojim prijateljima ili ostalim štićenicima zavoda?», pokazuje da su korisnici ovdje navodili dvojake odgovore. Šestero njih

zbog općeg zadovoljstva programom izražava **generalnu pozitivnu preporuku** (*Svima!*(2), *Pa bi, i štíćenícima bi preporučio, da im vrijeme brže prođe a i da nauče bar nešto novo i tako*(3), *Da, svakako, svakome. Svakako i štíćenícima zavoda* (5), *Pa bi, preporučio bih i štíćenícima i prijateljima* (6), *Preporučio bi svima, to je dobra organizacija. To je super stvar* (7)). Dvoje korisnika izrazilo je mišljenje koje možemo svesti pod kategoriju **selektivne preporuke**. U ovom slučaju radi se o korisnicima koji su izjavili da ovaj program treba preporučiti samo odabranoj "kategoriji sudionika" koja zaslužuje sudjelovati u njemu (*Pa nekima da, nekima ne. Ne bih preporučio onima koji nisu ozbiljni, koji bi došli samo se zezat, glupirati se i nereda raditi. Ali onima koji bi došli ozbiljno glumiti sa nama, njima da* (8), *U Turopolju ne, ali vani da. Prijateljima da*(1)). Ukupno gledajući iz odgovora koji se odnose na procjenu vlastitog stava korisnika prema programu odgojne drame može se zaključiti da korisnici prepoznaju ovo iskustvo kao značajno i vrijedno, te da stoga neki od njih program odgojne drame valoriziraju kao vrijednost u kojem zaslužuju sudjelovati samo „odabrani“, dok drugi temeljem svojih pozitivnih iskustava ovaj program preporučuju za sve štíćenike odgojnog zavoda Turopolje i svoje prijatelje.

1.3. Promjene u međusobnim odnosima sudionika programa

U kontekstu ispitivanja promjena u međusobnim odnosima sudionika tijekom provedbe programa (*pitanje 5.*), korisnici uglavnom navode da je odnos između njih postao bolji te da su se tijekom tromjesečne provedbe programa više upoznali i zbližili, pa ove odgovore možemo sumirati u kategoriju **veća bliskost i bolje poznavanje** (*Pa je, odnos je nešto malo bolji postao i tako* (1), *Pomak u pozitivnom smislu* (2), *Pa zbližio sam se dosta s ekipom iz grupe* (3), *Malo smo se bolje upoznali, da jesmo, bolji smo si sad* (4), *Na bolje se promijenio odnos između nas u grupi* (6), *Mi smo inače svi dobri, a ovako smo postali još bolji* (7), *Ostale sam dosta dobro upoznao. Saznao sam tko što voli, što koga zanima kroz ove igre i vježbe na radionicama, malo smo se više družili* (8)). Dio korisnika iskazao je stav da su kao članovi grupe ostali u jednako dobrom odnosu koji je postojao i prije sudjelovanja u programu što je označeno kategorijom **nepromijenjeno dobar odnos** (*Nismo, od prije smo bili dobri i tak smo ostali* (5)). Rezultati analize bilježaka voditelja vezano uz ovo istraživačko pitanje pokazali su da se kroz sudjelovanje u provedbi programa odgojne drame odnos između većine članova grupe mijenjao

i to u pozitivnom smislu, da su korisnici programa postali s vremenom kooperativniji te jače međusobno povezani. Ipak, povremeno su bile prisutne i destruktivne reakcije nekih članova grupe (bahati stav i apsolutna nedisciplina) što je narušavalo međusobne odnose te djelovalo demotivirajuće na korisnike i voditelje. Unatoč tome tijekom cjelokupnog tromjesečnog ciklusa provođenja programa uočen je pomak prema boljem međusobnom prihvaćanju, razumijevanju i suradnji korisnika. Analiza bilježaka voditelja pokazuje da je posebno dobra suradnja, popraćena snažnom kohezivnošću, primijećena u finalnoj fazi provedbe programa, na završnim probama predstave pred javni nastup.

1.4. Pozitivna i negativna iskustva sudjelovanja u programu

Istraživačko pitanje koje je izazvalo najveću diferencijaciju odgovora i u skladu s tim najveći broj diferenciranih kategorija, odnosi se na procjenu korisnika o pozitivnim i negativnim iskustvima tijekom provedbe programa (*pitanja 3., 4., 8. i 9.*).

1.4.1. Pozitivna iskustva

Kao jedno od važnih pozitivnih dobiti korisnici navode stjecanje **glumačkog iskustva** (*Sve mi je bilo zanimljivo, to kak smo glumili i to* (7), *Zanimljivo je bilo to što smo tamo počeli glumiti, sve što smo vježbali i onda sam ostao do kraja* (6), *Pa to, što smo glumili* (4)). Nadalje, kao bitnu dobit za sebe sudionici navode priliku za **druženje i zabavu** (*Pa to, što smo glumili, zezali se, tako* (4), *Druženje i tak, ovo, zezancija. I to je to* (1) (...)*Sve, kako smo se družili, glumili, vježbali razne vježbe* (8), (...)*ples* (5) (...)*zezancija i zabava. I sve ono, zabavno, jednom rječju* (2)). Određen broj korisnika prepoznao je da je kroz sudjelovanje u programu imao prilike **poboljšati svoje komunikacijske i scenske vještine** (*Još bolje sam naučio glumiti sigurno* (2), *Pa naučio sam dosta, kako se treba ponašati na pozornici, skinuti tremu i tako to* (3), *Pa ono, kako biti na pozornici, to kako glumiti, biti glasan* (4), *Naučio sam bolje glumiti, bolje komunicirati s drugima i to, na pozornici* (7)). Iz navedenog je vidljivo da korisnici upravo glumačko iskustvo procjenjuju kao jednu od ključnih dobiti iz programa. Pri tome posebno naglašavaju korist koju su imali od sudjelovanja u programu u vidu oslobađanja od treme pri javnim nastupima (*Pa to za strah, što sam izgubio strah, nema više te treme* (5), *Sada mi se lako opustiti pred publikom, mislim da sam to naučio, kako se treme riješiti* (8)). Analiza nestrukturiranih bilježaka voditelja pokazuje da i voditelji percipiraju višestruke pozitivne efekte

odgojne drame: prilika za javni scenski nastup potiče korisnike na učenje kako se ponašati pred publikom, kako se glasno izražavati na konstruktivan način (za razliku od vrlo bogatog iskustva destruktivnog vikanja kakvo su imali u dosadašnjem životu), osloboditi se ukočenosti i srama pred publikom, poboljšati samokontrolu i slično. Ovakve scenske vještine obogatile su ih na osobnoj razini i dale im iskustvo pozitivne afirmacije koje im uvelike može biti korisno u budućnosti.

Kao osobnu dobit od sudjelovanja u programu pored dosad navedenog korisnici su naveli i sljedeće kategorije: **grupno zajedništvo** (*Veselje, ono kad smo svi sretni. Ne osobito samo ja nego svi zajedno, kao grupa (1)*), zatim **razvoj prijateljskih odnosa unutar grupe** (*Pa stekao sam još frendova (2) Pa prijateljstvo to koje se razvilo(...) (8)*), **spoznaja neučinkovitog, destruktivnog ponašanja** (*Pa to da su naši roditelji na primjer bili takvi kako smo mi glumili pa smo mi naučili kako se treba vladati i to sve (3) te priznanje i samopoštovanje (...najljepše je ovaj zadnji dio kad dođemo pred publiku, to je najljepši dio (...) to vam ne mogu opisati riječima, morate to osjetiti. To je veliki osjećaj (7)*).

Iz analize bilježaka voditelja vidljivo je da je posebnu vrijednost za sve sudionike programa imao grupni susret u kojem je jedan od sudionika kroz scenski izraz prenio autentičnu obiteljsku situaciju s destruktivnim ponašanjem vlastitih roditelja. Prikazana situacija doživljena je vrlo bliskom svim članovima grupe što je potaklo intenzivan grupni rad, raspravu i suradnju oko definiranja destruktivnih oblika ponašanja te traženja potencijalno boljih rješenja u prikazanoj situaciji. Navedeno iskustvo prepoznato je kao vrlo važno i od samog korisnika koji je iznio svoju autentičnu situaciju. Upravo on je opisani susret u intervjuu izdvojio kao najvažniju dobit za sebe iz programa.

1.4.2. Negativna iskustva

Vezano uz verbalizaciju odgovora na pitanje da li je bilo negativnih iskustava tijekom sudjelovanja u programu, šest korisnika navelo je u svojim izjavama da ne vide ništa negativnog u cijelom programu (kategorija: **ništa negativno**), a tek dvoje sudionika izrazilo je neke zamjerke. One se odnose na negativna iskustva tijekom provedbe programa koja su opisana kroz kategoriju **raspršenost pažnje u grupi** (*...kad svi pričamo u isti glas, kad ovaj ne pazi, ovaj razmišlja u svom svijetu...(7)*) te kroz kategoriju **repetitivnog uvježbavanja scena** (*...ma nije mi se nekad dalo toliko puno puta ponavljati jedne te iste scene i tako zbog nekih idiota, nekad po*

sto puta ponavljati (8)). Prema bilješkama voditelja neki susreti su doista prošli „u kompletnom kaosu, neposluhu, nadvikivanju i natezanju oko planiranih aktivnosti“, no nakon takvih destruktivnih faza, sljedeći susreti prošli su neočekivano dobro, uz visoku zainteresiranosti i konstruktivno sudjelovanje korisnika, što je bilo presudno za uspješnu realizaciju cjelokupnog programa.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Temeljem analize sadržaja transkripata intervjua korisnika i bilježaka voditelja, mogu se sumirati sljedeći nalazi i moguće preporuke za daljnju implementaciju programa odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, koje bi svakako vrijedilo provjeravati daljnjim istraživanjima:

- Kao jedan od važnih čimbenika koji omogućuje primjenu metode odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, u ovom istraživanju prepoznata je intrinzična motivacija korisnika i njihova bazična želja za glumom i scenskim nastupom. To predstavlja važan motivacijski faktor za uključivanje i kontinuirano sudjelovanje korisnika u provedbi ovakvog programa.
- Za uspješnu provedbu programa odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, važno je provedbu programa bazirati na principu dobrovoljnosti uključivanja korisnika te otvorenosti grupe u prvoj fazi rada. To proizlazi iz rezultata istraživanja koji pokazuju da korisnici ulaze u program često s početnim skeptičnim stavom i određenom razinom nelagode, ali neki i temeljem vlastitog interesa te eventualno motivirani pozitivnim preporukama ranijih korisnika. Stoga je u prvih par susreta potrebno omogućiti korisnicima da se temeljem vlastitog iskustva uvjere žele li sudjelovati u ovakvom obliku rada ili ne. Svako prerano ograničavanje i nametanje prisile za sudjelovanjem nije produktivno te onemogućava uspješan daljnji rad. Iz iskustva voditelja uočeno je da je za prevladavanje očekivanih početnih otpora korisnika (skeptičnog stava i nelagode) važno da korisnici od početka budu informirani o tome da tijekom rada neće biti stavljeni u poziciju da moraju sudjelovati u aktivnostima koje ne žele. Nadalje, kako bi se prevenirale neželjene situacije međusobnog omalovažavanja, ismijavanja ili isključivanja korisnika iz pojedinih

aktivnosti (što je česti primjer u početnoj fazi rada), važno je na početku zajedno s korisnicima definirati grupna pravila koja će ih učvrstiti u stavu da svi korisnici ravnopravno sudjeluju u radu, da svatko može biti uspješan na nekom planu, da se pogreške mogu svakom desiti i da se one mogu uvijek ispraviti. Sve to doprinosi otklanjanju početne neugode, doživljaju samopoštovanja i maksimalizaciji korištenja vlastitih resursa i sposobnosti u radu kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela (Hadžić, 2003, prema Dorontić, 2003). Princip otvorenosti grupe treba zamijeniti zatvorenosću grupe u fazi kada se između članova grupe stvori određena razina kohezivnosti i povjerenja koje bi moglo biti narušeno dolaskom novi članova. Zatvorenost grupe bitna je pretpostavka daljnjeg međusobnog otvaranja članova grupe, stvaranja ozračja povjerenja u kojem će korisnici moći raditi na osobnim sadržajima koje doživljavaju sebi bliskima i važnima.

- Dosadašnje iskustvo provedbe programa odgojne drame pokazuje da je pri planiranju i realizaciji pojedinih susreta te odabiru metoda rada potrebno voditi računa o specifičnostima korisnika, njihovim potrebama i interesima. Pri tome su za primjeren izbor metoda i tehnika rada presudni iskustvo i fleksibilnost voditelja. Dramski rad s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela trebalo bi bazirati prvenstveno na temama koje sudionici sami nude i koje su im bliske (npr. teme fizičkog i verbalnog nasilja, sukoba različitih grupa, supkultura, krađe, pljačke, razbojstva i slično). Upravo takve teme pokazale su se kao najbolje sredstvo za prorađivanje i postizanje samouvida kod sudionika o neadekvatnosti vlastitih oblika ponašanja i načina reagiranja u određenim situacijama koje ih vode u nepovoljne ishode. Nadalje, dosadašnje iskustvo provedbe programa pokazalo je da maloljetni počinitelji kaznenih djela posebno dobro prihvaćaju različite scenske igre i improvizacije u kojima je potrebna brzina i domišljatost, dok s druge strane najviše početnog otpora izazivaju vježbe koncentracije, opuštanja te vježbe povjerenja, te ih stoga treba s dodatnim oprezom nuditi ovoj kategoriji korisnika.
- Iskazi korisnika i iskustvo voditelja iz dosadašnje primjene programa pokazuje da odgojna drama potiče kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela kritičko promišljanje o stvarnosti i samouvid o destruktivnim modeli-

ma ponašanja, da omogućava prevladavanje osobnih frustracija i agresivnih impulsa te daje priliku za pozitivnu afirmaciju, što je posebno vrijedno postignuće kod ove kategorije korisnika. Korištenjem dramskih metoda rada u institucionalnom kontekstu oslobađaju se kapaciteti korisnika za kooperativnost i kreativnost, koji su dotada često ostajali blokirani i neprepoznati u socijalnoj sredini (prirodnoj i institucionalnoj).

- Nadalje, iskazi korisnika i iskustvo voditelja pokazuju da je kroz sudjelovanje u programu dio korisnika jasno pokazao volju i želju za promjenom u životu, bez obzira kojom potrebom su bili vođeni u početnoj fazi uključivanja u program. Korisnici su otvoreno verbalizirali stav da kroz sudjelovanje u ovom programu žele za sebe stvoriti priliku za novim, konstruktivnim i boljim početkom. Kao snažan poticaj za porast njihove konstruktivnosti i kooperativnosti u radu prepoznata je želja za pozitivnom afirmacijom pred širom publikom („*Ajmo se pokazati i dokazati...*“). Priliku za sudjelovanje u završnom javnom nastupu u kazalištu Trešnja stoga korisnici opisuju kao veliko priznanje od okoline i važno, novo životno iskustvo.
- U realizaciju ovog programa krenulo se s pretpostavkom da okruženje institucije predstavlja u nekoj mjeri otežavajući faktor za provođenje ovog programa, što je uvjetovano s jedne strane prisilnošću boravka odgajnika u ustanovi i njihovom općenitom nespremnošću na suradnju i otporom prema radu sa stručnjacima iz ustanove, a s druge strane pojavom mogućih otpora nekih podsustava unutar ustanove (Bakić, 2001a). Iskustvo implementacije programa odgojne drame u okviru institucije Odgojnog zavoda Turopolje pokazalo je da je navedene potencijalne prepreke moguće prevenirati. Naime, prema iskazanom stavu korisnika programa utvrđeno je da je njihovu veću spremnost za uključivanje i sudjelovanje u radu moguće očekivati u situacijama kada su voditelji programa vanjski suradnici, a ne stručni djelatnici institucije. Pokazalo se da to ima dodatnu prednost u vidu izbjegavanja sukoba uloga, koja se često javlja ako su voditelji ovakvih programa stručnjaci iz ustanove (Bakić, 2001a).
- Za uspješnu implementaciju programa odgojne drame u rad s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela uključenim u institucionalni tretman, važno je ostvariti dobru suradnju s instituci-

jom. Prije početka provedbe programa nužno je dobiti podršku i dozvolu za rad od nadležnih tijela, te podršku ustanove kroz osiguravanje organizacijskih uvjeta za provođenje programa. Osim početne podrške, za postizanje željenih rezultata presudna je i kontinuirana podrška. U opisanom primjeru provedbe programa u okviru Odgojnog zavoda Turopolje, voditelji programa su iskazali stav da je potpora osoblja i stručnih djelatnika zavoda bila vrlo važna za uspješnu realizaciju predviđenih aktivnosti u programu. Naime, bez iskazane spremnosti osoblja i stručnih djelatnika institucije da na različite načine izađu u susret voditeljima i korisnicima, realizacija predviđenih aktivnosti u programu odgojne drame bila bi u mnogočemu otežana i onemogućena. Jednako tako i završna podrška od strane ravnatelja zavoda, odgajatelja i drugih stručnjaka kroz njihov dolazak na završnu predstavu te njihova pozitivna reakcija kao publike, bila je posebno važna za postizanje željenih efekata resocijalizacije kod korisnika programa. Naime, korisnici programa su naknadno kroz razgovor s voditeljima ovo iskustvo opisivali riječima da je to „velika stvar koja im se dogodila“, da su konačno imali priliku „pokazati se i dokazati na drukčiji način“, što govori u prilog jačanja njihovih kapaciteta za pozitivnu afirmaciju.

Sumirajući navedene rezultate o iskustvima primjene odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u okviru Odgojnog zavoda Turopolje, nameće se zaključak da je vrijedno podržati nastavak provedbe ovog ili sličnih programa. Istovremeno, dobivene rezultate o primjeni odgojne drame u radu s mladima u institucionalnom tretmanu potrebno je interpretirati imajući na umu različita ograničenja ovog istraživanja (malen broj sudionika istraživanja, relativno šturi odgovori korisnika na istraživačka pitanja, neujednačenost bilježaka voditelja o pojedinim susretima itd.). To ukazuje na potrebu provođenja sustavnijih i širih evaluacijskih istraživanja o ovoj temi u budućnosti.

Opisano iskustvo i prikazani rezultati svakako imaju određenu praktičnu vrijednost jer ukazuju na moguću realizaciju dobre suradnje između državnih institucija i nevladinog sektora u provođenju ovakvih programa. To je posebno vrijedno u kontekstu sagledavanja postojećih poteškoća i potrebe unapređenja institucionalnog tretmana maloljetnika u Republici Hrvatskoj. Kroz suradnju institucija s vanjskim suradnicima i nevladinim sektorom otvara se prostor za uključivanje dodatnih ljudskih i financijskih resursa, pa provođenje ovakvih programa predstavlja korisnu nadopunu postojećih razina tretmana maloljetnih počinitelja kaznenih djela.

LITERATURA:

- Bakić, D. (2001a): Evaluacija institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata. Doktorska disertacija. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Bakić, D. (2001b): Prikaz nekih modela institucionalnog tretmana počinitelja kaznenih djela. Ljetopis socijalnog rada. 8 (1). 35-50.
- Blažeka, S. (2002): Dramski odgoj u radu s djecom i mladima. U: Janković, J. i Peko, A. (Ur.): Zajedno jači 2. Osijek-Vukovar: Proni centar za socijalno podučavanje. 83-101.
- Boal, A. (2009): Igre za glumce i ne-glumce. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj.
- Dorontić, N. (ur) (2003): Priručnik za socio-edukativni-alternativni program s maloljetničkim prestupnicima, Banja Luka.
- Gruić, I. (2002): Prolaz u zamišljeni svijet: Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima. Golden marketing. Zagreb.
- Huško, M. (2010): Odgojne mjere prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Završni rad. Pravni fakultet Sveučilište u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada. Zagreb.
- Janković, J., Blažeka, S. i Rambousek, M. (2000): Dramske tehnike u prevenciji poremećaja u ponašanju i psihičkom funkcioniranju djece i mladih s posebnim potrebama. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada. 7 (2). 197-223.
- Kos, J. (2006): Izvršavanje maloljetničkih sankcija. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. 13 (2). 807-865.
- Koster, S. L. (2010): Juvenile Offenders Sentenced to Shakespeare. Preuzeto s mrežne stranice <http://www.voanews.com/english/news/usa/Juvenile-Offenders-Sentenced-to-Shakespeare-95421379.html> . 28.11.2010.
- Krušić, V. (2002): Terapijske mogućnosti drame. U: Prstačić, M. (ur.): Umjetnost i znanost u razvoju životnog potencijala: radovi s međunarodnog simpozija, Hvar, 1999. Zagreb: Hrvatska udruga za psihosocijalnu onkologiju i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 269- 274.
- Majdak, M. (2009): Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih delinkvenata. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Sveučilište u Zagrebu. Studijski centar socijalnog rada. Zagreb.
- Mayers, A.J. i Wikes, P.E. (2007): Effects of the DRAMA Club on Community Based Juvenile Offenders. Preuzeto s mrežne stranice <http://www.secondthoughtalternatives.com/documents/EffectsOfTheDRAMAClubonCommunityBased.pdf> . 28.11.2010.
- Maloić, S. (2006): Izvršavanje odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod – neka obilježja odgajnika i neke objektivne poteškoće u provođenju. Kriminologija i socijalna integracija. 14 (1). 75-85.
- Marijančić, I. (2007): Forum-kazalište u zatvoru. U: Krušić, V. (ur.): Ne raspravljaj – igranj! Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili-poslovi d.o.o. 112-120.
- Matković, A. (2007): Rad sa slijepima i slabovidnima. U: Krušić, V. (ur.): Ne raspravljaj – igranj! Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili-poslovi d.o.o. 88-92.
- Mejovšek, M. (1989): Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana. Zagreb: Penološke teme. 4 (1-2). 1-7.
- Mesec, B. (1998.) Uvod u kvalitativno raziskovanje v socijalnem delu. Ljubljana: Visoka škola za socijalno delo.
- Mikšaj-Todorović, Lj. i Žakman-Ban, V. (1992): Prilog razmatranjima o potrebi ispitivanja percepcije institucionalnog tretmana od strane maloljetnika i mladih punoljetnih osoba. Defektologija. 1 (28). 283-294.
- Mikšaj-Todorović, Lj., Budanovac, A. i Brgles, Ž. (1998): Rehabilitacijski programi u institucijama u Hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. 34 (1). 13-22.
- Milas, G. (2005): Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Zagreb: Naklada Slap.
- O'Neill, C. (1995). Drama Worlds. Portsmouth, NH: Heinemann.
- O'Tole, J. (1992): The Process of Drama - Negotiating Art and Meaning. London i New York: Routledge.
- Rumenović, M. (2010): Iskustvo primjene odgojne drame u radu s mladima iz Odgojnog zavoda Turopolje. Diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- Smeijsters, H. i Gleven, G. (2005): The treatment of aggression using arts therapies in forensic psychiatry. Results of a qualitative inquiry. The Arts in Psychotherapy. 33 (1). 37-58.
- Zakon o sudovima za mladež (1998): Narodne novine, 27/98, 12/02.

IMPLEMENTATION OF DRAMA IN EDUCATION IN WORKING WITH JUVENILE OFFENDERS

SUMMARY

The paper brings the results of the qualitative research about possibilities of implementation of drama in education as a specific method of work with juvenile offenders. The data were obtained on the ground of the transcript content analysis of interviews conducted with eight juvenile offenders who were continuously included in three month program of drama in education in the Juvenile Rehabilitation Center Turopolje. Beside the analysis of the juveniles perspective, based on triangulation principle, the paper analyzes also key presumptions for the efficacy of this working method with juvenile offenders from the trainers perspective (analysis of trainers notes content) as well as research professionals perspective (comparison with current theory and practice knowledge). Qualitative analysis of the results has shown that drama in education is recognized as an effective method by professionals and very well excepted method by juvenile offenders. The results show that drama in education can be used as a back-up method for basic treatment programs in institution for juvenile offenders. This kind of aftermath program can promote juveniles functioning and quality of their life in institutions as well as the resocialization process after leaving institution. It is concluded that it is valuable to support the continuation of the cooperation between state institutions and non-governmental sector in apprehending programs based on drama in education with juvenile offenders.

Key words: *juvenile offenders, drama in education, cooperation between institutions and non-governmental associations*